

Լարկնային մարմնոյ մէջ քան զամէնն յարմարագոյնն այսպիսի դիտողութեանց՝ լուսինն է, անոր համար ծովու վրայ երկայնութիւն գտնելու կերպն այս ոճով, կ'ըսուի լուսնական ոճ: Հետեւի վեցերորդով, որուն վրայ յառաջագոյն խօսեցանք, դիւրին է դիտել՝ երբ անամպ է երկինքն՝ լուսնին անկիւնական հեռաւորութիւնն արեւէն, աստղերէն և տեսանելի մոլորակներէն: Ուսնի շարժումն երկնից երեսն այնպէս երագ է որ նոյն իսկ ծովու վրայ ժամէ ժամ դիտելով զայն՝ տեղափոխութիւնն զգալի կ'ըլլայ:

Եւ կերպով այն դիտողութիւնները նաև ու մը երկայնութիւնը կու տան: Պիւրին է ըմբռնել այս բանս: Պիտողը պէտք է միայն գիտնայ Կրինիչի կամ Ռարիզու ժամն իր դիտողութեանն աւտեն: Ուստի զայն գտնելու համար այսպէս կ'ընէ. կը դիտէ վեցերորդով լուսնին արեւէն կամ որ և է տեսանելի աստղէ մը ունեցած հեռաւորութիւնը. ետքը քանի մը նախապատրաստական հաշիւ ընելով՝ որուն վրայ աւելորդ է խօսիլ հոս, կը նայի նաև ուղղական տարեցուցին մէջ կամ ծանօթութիւն ժամանակաց գրոյ մէջ, որմէ կը գտնէ Կրինիչի կամ Ռարիզու ժամը՝ երբ գիտնայ լուսնին արեւէն կամ ուրիշ աստղէ մը ունեցած մասնաւոր հեռաւորութիւնները: Այս ընելով և իր գտնուած տեղւոյն ժամը գտնելով՝ կ'իմանայ թէ ինչ է նաև ուն երկայնութիւնը Կրինիչի կամ Ռարիզու դիտարանէն:

Հ. Հ. Վ. ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Պոդիկտետ առ ընթերցողս իշր:

Ի աւագոյն է անագան քան թէ ամենեւին, կ'ըսեն սովորաբար: Արդ եթէ Պոդիկտետ իր քննութեանց զբաղեալ ուշացաւ բաւականապէս՝ ի լոյս ընծայելու իր ժաթով շարունակութիւնը, երկրորդ անգամ առ նոյն կը վերադառնայ, խոստանալով ոչ միայն ժաթն

լրումը, այլ և ժգին և ժղին: Բաւական է որ ընթերցողը երկայնամուտութեամբ ներել բարեհաճին:

Պոդիկտետ առ Կրանտոր:

Այս կարգաւ բազմութեան շահաւոր ըլլալով, ինչուան 177 տարւոյն կրցաւ տեսլ, մինչև որ Սերվիոս Տուլլիոս հռոմայ վեցերորդ թագաւորը գալով միտքը դրաւ տերութեան կառավարութիւնը փոխելու: Խեղացի ու թափանցող միտք մ'ունենալով, զգաց թէ ինչպէս հարկաւոր բան է իրենցողը մը համար՝ որ իր մեծերը միշտ իր չորս դին ըլլան, որոնց շահը բնականապէս իր շահին հետ նոյն է. աս մտքով սկսաւ բոլոր իշխանութեանց մեծ մասը հարուստներուն ու պատրկաց ձեռքը հաւաքել: Դժուարին բան մ'էր այսպիսի մեծ փոփոխութիւն մը ժողովրդեան ընդունելի ընել: Վասն զի պաշտօնատեարք ընտրելու իրաւունքը իրեն փոխարէն մ'էր, փոխանակ որ այն պաշտօններէ զուրկ էր. դարձեալ օրէնք հաստատելու գործակցութիւնը շատ պատուաւոր իրաւունք մ'ըլլալով, դժուարին էր որ հրաժարէր անկէ: Սակայն թագաւորը անանկ աղէկ գիտցաւ շահը ու կորուստը հաւասարակշիւ ընել՝ որ վերջապէս իրեն նպատակին հասաւ. և բոլոր հռոմայեցիք վեց դասի բաժնեց, հարիւր իննըսունու իրեք հարիւրեակ ձեւացնելով:

Առաջին դասը, ամենաճոխ քաղաքացիներէն բաղկացած ըլլալով, և հարիւր հազար պղնձագրամ գրամագլխի տէր, իննըսունըութ հարիւրեակ բաժնուեցաւ, որոնցմէ տասներութը ասպետներէ կը բաղկանային:

Երկրորդը, քսան հարիւրեակ վերածուած, կը բաղկանար անոնցմէ, որոնց ճոխութիւնը եօթանասունուհինգ հազար պղնձագրամի կը հասնէր: Ասոր վրայ ուրիշ երկու հարիւրեակ աւելցուեցան, որոնք կը կազմուէին այն ամէն դարբիններ որ պատերազմի մեքենաներ կը պատրաստէին:

Երրորդը՝ որ նոյնպէս քսան հարիւրեակէ աւելի չէր, կը բաղկանար յիսուն հազար պղնձագրամ ունեցողներէ:

Չորրորդը նոյնպէս քսան հարիւրեակ՝ կը բաղկանար այն քաղաքացիներէն, որոնք միայն քսունը հինգ հազար պղնձագրամի տէր էին: Այս դասի վրայ, երկրորդին նման, ուրիշ երկու հարիւրեակ աւելցուեցան, որ կը բաղկանան բոլոր այն փողարէն ու երաժիշտներէն՝ որ զինուորութեան կը ծախեալայն, ընդ ամէնը քսանուերկու հարիւրեակ:

Հինգերորդը, երեսուն հարիւրեակ վերածուած, կը բաղկանար անոնցմէ, որոնք տասուերկու հազար հինգ հարիւր պղնձագրամէ աւելի ունէին:

Վեցերորդ ու յետին դասը մէկ հարիւրեակ մը միայն կը կազմէր: Այս դասը բոլոր այն մարդիկներէ կը բաղկանար՝ որոնք ազադէտ տիրողսէն զատ ուրիշ բան չունենալով, միայն տերութեան քաղաքակիցք տալու կը ծառայէին: Ասոր համար է որ սինէթոր կը կոչուին:

Այս կարգադրութեանս պատճառաւ առաջին

դասը, բոլոր մեծերէ ու ճոխերէ բազկացած ըլ-
լալով, իննըսունըութ հարիւրեակ կը կազմէ,
մինչդեռ միւս հինգ դասերը՝ որ ազգին միւս մասը
կը կազմեն, բոլորը մէկտեղ իննըսունըհինգ հա-
րիւրեակ կը հասնին: Աւստի հետեւաբար այն ժո-
ղովներուն մէջ ուր ըստ հարիւրեակաց կը վճռեն՝ ա-
ռաւելութիւնը առաջին դասուն կ'ըլլայ: Բայց թա-
ղաւորը որպէս զի ստորին դասերուն այս կողմա-
նէս կրած մնասին տեղը փոխարինէ, վճռեց որ
զօրաժողովն ու հարկաց տուրքը հարիւրեակաց թո-
ւոյն համեմատ ըլլուի: Ասանկով առաջին դասը
շատ աւելի կը վճարէ ու զօրք կու տայ, քան ինչ
որ կու տայ բոլոր ազգին մնացորդը. և նաև յետին
դասը ամենակէն բան մը չտար, որով իր ոչնչու-
թեանը արգարացի փոխարէն մը կ'ըլլայ: Ժողո-
վուրդը այս խաբէական առաւելութիւններէ խա-
բուելով՝ իր իրաւունքներէն՝ որ իրեն դժուարին
կ'երևային և աղէկ ալ չէր վայելէր՝ առանց ցաւի
հրաժարեցաւ. առանց ընդգիմութեան թողուց որ
մեծերը իշխանութիւնը ձեռք առնուն, բաւական
համարելով որ տէրութեան մեծագոյն բեռը միայն
անոնք կրեն. և իր իշխանութեան հրաժարելով ա-
ւել ընտիր համարեցաւ հանգիստը քան զպատիւը:
Հոռմէական ժողովրդեան վիճակը հաստատուն
կ'երևար. իր նշանաւոր ապագան մոռցած, խաղա-
ղութեամբ ըրած զոհին պտուղը կը վայելէր, երբ
այս կարգադրութենէս վաթսուներեւթը տարի
եաքը քստմնելի գործողութեան մը պատճառաւ
Տարկուլեանք հոռմայէն քուեցան: Հասարակա-
պետական կառավարութիւնը հաստատեցին ու
թագաւորական իշխանութեանը դէմ այնպիսի ա-
տելութիւն մը կապեցին՝ որ ոչ երբեք ստեցաւ:
Ժողովուրդն որ մինչև ան առեն առանց տրանջե-
լու թագաւորաց կը հնազանդէր՝ մեծամեծաց դը-
րած լին դէմ ոտք ելաւ: Բայց իրեն ըրած ճիշդ
առջի բերան աղէկ ընդունելութիւն չգտնելով ար-
համարհուեցաւ. այլ յետոյ ազգու քայլափոխի մը
պատճառաւ՝ բռնադատուեցան մեծերը անոր զի-
ջանիւ. և անով ժողովուրդը Տրիբուններ ունեցաւ:
Սակայն իր պահանջմունքները երթալով շատցան
որոնք թէպէտ հակառակ կողմէն քաջութեամբ
մերժուեցան, այլ միշտ ժողովուրդը կարճաբար
նոյն պահանջմանց վրայ հաստատուն կեցաւ: Ըստ
հարիւրեակ ակմբից մէջ ամէն առաւելութիւն մե-
ծերուն կ'ըլլար. ժողովուրդը մինչդեռ այս ակմբից
մէջ անոնց ազդեցութիւնը նուազեցնել կ'ուզէր,
կը վախնար միւս կողմանէ այնպիսի կարգ մը փո-
խել ուսկից իրեն հիմնական օգուտներ կու գար:
Վերջապէս երկայն ու սաստիկ վիճաբանութիւն
ներէեաքը, որոնց մէջ երկու կողմանց ալ ճարտա-
րութիւնը հաւասարապէս երևան ելաւ, ուրիշ
երրորդ տեսակ ակումբներ հաստատեցին, որոնք
իւր հարիւրեակ ակմբից իշխանական կարողու-
թիւնը չունեցան, բայց տէրութեան երկրորդա-
կան կարգի պաշտօնները ասոնք կը բաժնեն, և ա-
մէն քաղաքացի որ ցեղերուն ցուցակը մէյ մը
գրուած է, հոռմէական տէրութեան որ կողմն
ալ բնակելու ըլլայ այս ժողովներուն մէջ իր
բունն տալու իշխանութիւն ունի:

Թ. Այսպէս շատ գրեցի՝ ակումբներուն մէջ՝
քաղքին ժողովուրդը կը յաղթանակէ: Ասոնց

մէջն է որ ձեռնաբախեալ կ'ընտրուի, որ որդե-
գրութիւնը կ'ըլլուին, վասնզի հոռմէական քաղա-
քացի մը չկրնար վիճակը փոխել առանց ազգային
ժողովքին հաւանութեանը: Նոյնպէս այս ժողո-
վոց մէջն է որ զօրավարաց ընտրութիւնը կը հաս-
տատուի: Մինչև որ այս հաւանութիւնը չըլլայ,
ոչ բանակի հրամանատարութեան իշխանութիւն
ունին և ոչ ալ զինուորական գործողութեան մը
ձեռք զարնելու: Այսօրուան օրս այդ հաստա-
տութիւնը իբր պարզ արարողութիւն մը տե-
պուած է. որովհետև բաւական կը սեպուի այն
երեսուն նուիրակաց քուէարկութիւնը որ այս ա-
կումբները կը հաւաքեն, և իբր անոնց ներկայա-
ցուցիչ կը համարուին: Ըստ գրոհից ակումբնե-
րուն մէջ միշտ նախագահ կը նստին ղեկավարողը,
հիւպատոսները, պրէտորները կամ փոխարեան.
ժողովուրդը տեղը փորոնին մէջ մասնաւոր տեղ
մ'է, զոր հաւասմայք նուիրած ու մասնաւոր ա-
սոր համար որոշած են:

Թ. Ըստ հարիւրեակաց ակմբից մէջ, մեծերը ու
հարուստները ժողովրդեան վրայ կը յաղթանա-
կեն: Իրենք են որ մեծ տոննակալներն ու բանա-
կին սպարապետները կ'ընտրեն. բուն օրէնքները
կը հաստատեն. թշնամի ազգաց դէմ պատերազմ
կը հրատարակեն. վերջապէս իրենք են որ տէրու-
թեան յանցաւորները կը դատեն և ի մահ կը դա-
տապարտեն ըստ յանցանաց, սակայն միշտ կարո-
ղութիւն տալով անոնց իրենց անձնական դա-
տաստանէն առաջ կամաւոր աքսորանք մը յանձն
առնելու:

Այս ժողովներուն, որ շատ անգամ ձեռն
խօսք կ'ըսուին, կարեւորութեանը համեմատ՝ նա-
խագահ կը նստին մեծ տոննակալները. ժողովքի
հրաւիրման հրովարտակը՝ ժողովքէն տասներեւթ օր
առաջ կը հրատարակուի, որպէս զի ամէն քա-
ղաքացի որ իրենց գործողութեանց պատճառաւ,
վաճառանոցի համար որոշեալ իրեք օրերուն քա-
ղաքն որ կ'իջնեն, իմանան թէ ինչ նիւթի վրայ
պիտի մտածեն: Այս տեսակ ակումբները Արի-
սի դաշտը կը հաւաքուին: Որովհետև հարիւ-
րեակները պատերազմական կարգով կը չուեն ի-
րենց գլխաւորին առաջնորդութեամբը, միայն այս
զինուորական երեւոյթը բաւական պատճառ կը
սեպուի զանոնք քաղքէն դուրս հաւաքելու. ինչու
որ քաղքին օրէնքները բանակի երեւոյթ ունեցող
ինչ և իցէ ժողով անկէ հետո բռնելու կը հրա-
մայեն:

Կը շարունակուի:

Քաղաքացի քանք 'ի Վաստակոց գրոց:

ՄԻ. — Սասն պահելոյ զխաղաղ և այլ
ապր միւրդ որ շատերի մեջն 'ի գարաւն: —
Տես 'ի յայգին շուք և շատ բերով 'ի

1 Գ. Comices par curies.

1 Գ. Curion.